

باسمه تعالی

مروری بر مسئله عدالت مالیاتی در نظام اقتصادی

خرداد ۱۳۹۹

بیان مسئله و ضرورت پروژه

عدالت یکی از موضوعات ضروری در جامعه است که یکی از زمینه‌های اصلی تحقق آن به اقتصاد و سیاست‌های مرتبط با آن بر می‌گردد. به گونه‌ای که در اکثر نظام‌های اقتصادی از نظام سرمایه داری گرفته تا نظام اسلامی، عدالت محوری مهم در مباحث آن‌ها مطرح شده است. یکی از موضوعاتی که می‌تواند باعث ایجاد عدالت در جامعه شود، وجود عدالت در نظام مالیاتی است. باید مد نظر داشت که عدالت مالیاتی موضوعی بسیار پیچیده است که کشورهای متعددی به دنبال ایجاد آن هستند. عدالت یک مفهوم ارزشی است و براساس قضاوت‌ها و معیارهای مختلف ارزشی به صورت‌های متفاوت تعبیر و تفسیر می‌گردد.

یکی از مشکلات اصلی نظام مالیاتی ایران، توجه نداشتن به عدالت است. به گونه‌ای که نظام مالیاتی کنونی نه تنها باعث کاهش فاصله طبقاتی نمی‌شود بلکه خود عاملی برای افزایش فاصله طبقاتی است.

با توجه به این که نظام مالیاتی هر کشور، فرهنگ، دین و سایر عرصه‌های زندگی ایشانبا یکدیگر متفاوت است، نمی‌توان یک نسخه واحد در مورد عدالت در نظام مالیاتی برای همه کشورها بیان کرد. به همین دلیل در این مقاله قصد داریم تا با بیان تعاریف عدالت مالیاتی، علاوه بر مقایسه ویژگی‌های اقتصادی و نظام مالیاتی ایران با سایر کشورها، به راهبردهای سیاستی پیشنهادی برای عادلانه تر شدن نظام مالیاتی دست یابیم.

سوالات پروژه

در این پروژه به سوالات زیر پاسخ داده خواهد شد:

- منظور از عدالت مالیاتی چیست؟ نسبت مفهوم برابری با عدالت در نظام مالیاتی چیست؟
- نتایج و آثار تحقق عدالت مالیاتی در اقتصاد چیست؟
- تجربه سایر کشورها در عدالت مالیاتی به ویژه در پایه‌های مالیاتی خاص، مالیات بر ارزش افزوده، مالیات بر درآمد، معافیت‌های مالیاتی و...
- رابطه فرار مالیاتی و مالیات تصاعدی با عدالت مالیاتی چیست؟
- مقایسه شاخص‌های مالیاتی ایران با سایر کشورها در بستر عدالت مالیاتی

فهرست مطالب

بخش اول) معنای عدالت	۴
۱-۱- معنای لغوی	۴
۱-۲- معنای اصطلاحی	۴
بخش دوم) عدالت مالیاتی	۸
۱-۲- اصل عدالت و برابری	۸
۲-۲- اصل معین و مشخص بودن	۸
۳-۲- اصل سهولت یا سهل الوصول بودن	۸
۴-۲- اصل صرفه جویی	۸
بخش سوم) آثار مثبت تحقق عدالت مالیاتی	۱۳
۱-۳- افزایش پاسخگویی دولت‌ها	۱۳
۲-۳- کاهش فاصله طبقاتی	۱۳
بخش چهارم) ملزومات تحقق عدالت مالیاتی	۱۶
۱-۴- مالیات بر درآمد (PIT)	۱۶
۱-۴-۱- بررسی مالیات بر درآمد ایران در بستر عدالت مالیاتی	۱۷
۲-۴- مالیات بر ارزش افزوده	۲۱
۲-۴-۱- بررسی مالیات بر ارزش افزوده در ایران در بستر عدالت مالیاتی	۲۲
۳-۴- مالیات بر ثروت	۲۵
بخش پنجم) فرار مالیاتی و عدالت مالیاتی	۲۹
۱-۵- ثروتمندان فراریان بزرگ مالیاتی	۳۱
بخش ششم) پیشنهادهای سیاستی برای تحقق عدالت مالیاتی	۳۳

بخش اول) معنای عدالت

عدالت از مفاهیم بنیادینی بوده که همه ادیان الهی با هدف تحقق این اصل از سوی خدای متعال بواسطه انبیاء نازل گشته‌اند. مهمترین دغدغه پیام‌آوران الهی بعد از شناخت خدا و نزدیک کردن انسان به او، ایجاد و بسط عدالت بوده است. دین اسلام نیز به عنوان خاتم ادیان، تحقق عدالت را در سر لوحه اهداف خود قرار داده است. در این راستا باید خاطر نشان کرد که وجود ۲۹ آیه از قرآن در باب عدالت، شاهدی بر اهتمام اسلام بر این اصل است. همچنین در جوامع کنونی با هر نگرشی عدالت یکی از مهم‌ترین موضوعات اصلی بوده است.

۱-۱- معنای لغوی

در فرهنگ معین ذیل واژه عدالت:

(ع ل) (ع. عداله) ۱- (مص ل) عادل بودن، انصاف داشتن. ۲- (امص) دادگری (معین، بی تا)

در لغتنامه دهخدا:

دادگری کردن، عدالت کردن، جرجانی گوید: عدالت در لغت استقامت باشد و در شریعت عبارت از استقامت بر طریق حق است به اجتناب از آنچه محظور است در دین. (تعریفات جرجانی).

۱-۲- معنای اصطلاحی

شهید مطهری در مجموع به چهار تعریف از عدل در کتاب عدل الهی اشاره می‌کند که مورد چهارم به تعریف عدل الهی اختصاص دارد؛ لذا از بحث این پژوهش خارج است. در این پژوهش به سه تعریف دیگر که قابل بررسی با مفهوم عدالت در اجتماع است پرداخته می‌شود. با این توضیح که تعریف عدل از دیدگاه ایشان، تعریف سوم است که خواه ناخواه با مفهوم حق و بررسی آن نیز مربوط می‌شود.

۱. موزون بودن و تعادل: شهید مطهری این تعریف را معادل تناسب و تعادل در اجتماع بیان می‌کند. یعنی جامعه ای که اجزاء مختلفی دارد و هدف خاصی را دنبال می‌کند. برای تعادل آن ضروری است که میزان احتیاجش در نظر گرفته شود و متناسب با آن احتیاجات بودجه و نیرو مصرف گردد. در چنین تعریفی پای مصلحت به میان

می‌آید، مصلحت کل، مصلحتی که در آن بقاء و دوام کل و هدف‌هایی که از کل منظور است در نظر گرفته می‌شود. از این نظر جزء فقط وسیله است و حسابی مستقل ندارد. شهید مطهری این‌که حق فرد در راه کل و مصلحت آن فدا و پایمال شود را نمی‌پذیرد؛ زیرا از نظر اسلام حق فرد نیز اصالت دارد. پس چنین تعریفی از عدالت که اجتماعی صرف است را رد می‌کند. به عبارت دیگر اسلام قبول نمی‌کند بخاطر تناسب و تعادل اجتماع برخی تبعیض‌ها روا گردد و حق فرد پایمال شود هر چند که این تبعیض‌ها از نظر کل روا باشد ولی چون از نظر جزء و فرد ناروا است و ظلم است نمی‌تواند تعریفی جامع از عدالت باشد.

از طرف دیگر استاد این تعریف را خارج از بحث عدالت اجتماعی عنوان می‌کند زیرا این عدل در مقابل ظلم نیست بلکه در مقابل بی‌تناسبی است.

چنانکه می‌فرمایند: بحث عدل به معنای تناسب، در مقابل بی‌تناسبی، از نظر کل و مجموع نظام عالم است، ولی بحث عدل در مقابل ظلم از نظر هر فرد و هر جزء مجزا از اجزاء دیگر است. در عدل به مفهوم اول، مصلحت کل مطرح است و در عدل به مفهوم دوم، مسأله حق فرد مطرح است.

۲. مساوات و نفی هر گونه تبعیض: این امر به ظاهر مفهوم زیبایی است، استاد در این مورد نیز با نگاه نقاد خود به دقت معانی مختلف مساوات را از هم جدا و موشکافی می‌کنند.

بعضی‌ها عدالت را مساوات تعریف می‌کنند و مساوات را همین می‌دانند که تمام افراد بشر از لحاظ تمام نعمت‌هایی که داده شده در یک سطح زندگی بکنند، عدالت یعنی همه مردم از چیزهایی که موجبات سعادت است، برابر داشته باشند، اگر ما عدالت را این‌چنین معنی بکنیم درست نیست. این عدالت درست نیست و ظلم است.

اما اینکه آیا همه مردم از سطح زندگی مشابه و مطلوبی برخوردار باشند بد است؟ شهید مطهری دلایلی برای این امر ذکر می‌کند و می‌فرماید:

اولاً اینگونه عدالت امکان پذیر نیست از این نظر که بعضی از موجبات سعادت چیزهایی است که در اختیار ماست و بعضی دیگر در اختیار ما نیست و نمی‌توانیم برابر بکنیم ثانیاً ظلم و تجاوز است و عدالت نیست، ثالثاً اجتماع خراب کن است چرا که در طبیعت میان افراد تفاوت است.

ولی از جهت دیگر می‌توان عدالت را مساوات دانست: اگر مقصود این باشد که عدالت یعنی رعایت تساوی در زمینه استحقاق‌های متساوی البته معنی درستی است. عدل ایجاب می‌کند این چنین مساواتی را و از لوازم عدل است.

۳. رعایت حقوق افراد و عطا کردن به هر ذی‌حق، حق او را: در مقابل ظلم عبارت است از پامال کردن حقوق و تجاوز و تصرف در حقوق دیگران: معنی حقیقی عدالت اجتماعی بشری، یعنی عدالتی که در قانون بشری باید رعایت شود و افراد بشر باید آن را محترم بشمارند همین معنی است. شهید این تعریف از عدالت را متکی به دو چیز می‌داند: یکی حقوق و اولویت‌ها، یعنی افراد بشر نسبت به یکدیگر و در مقایسه با یکدیگر، نوعی حقوق و اولویت پیدا می‌کنند. اما انسان چگونه و از کجا صاحب حق می‌شود که دست‌یابی به آن عدالت و دست نیافتن به آن ظلم و بی‌عدالتی تلقی می‌شود؟

اول اینکه شهید مطهری حق را مسأله‌ای واقعی و نفس‌الامری و ثبوتی می‌دانست که مبنای آن کتاب خلقت و هدفداری دستگاه آفرینش است:

از نظر ما حقوق طبیعی و فطری از آنجا پیدا شده که دستگاه خلقت با روشن بینی و توجه به هدف، موجودات را به سوی کمالاتی که استعداد آن‌ها را در وجود آن‌ها نهفته است سوق می‌دهد. هر استعداد طبیعی مبنای یک حق طبیعی و یک سند طبیعی برای آن بشمار می‌آید. مثلاً فرزند انسان حق درس خواندن و مدرسه رفتن دارد. اما بچه گوسفند چنین حقی ندارد، چرا؟ برای اینکه استعداد درس خواندن و باسواد شدن در فرزند انسان هست، اما در گوسفند نیست.

دوم، استاد برعکس حقوق طبیعی فردی که آن را به کتاب طبیعت و آفرینش ارجاع می‌دهد و معتقد است به علت اختلاف استحقاق‌ها مختلفند، ولی حقوق طبیعی اجتماعی بشر را مساوی و مشابه می‌داند در این حالت است که باید با آنها به مساوات رفتار شود.

افراد انسان از لحاظ اجتماع مدنی همه دارای حقوق طبیعی مساوی و مشابهی می‌باشند. و تفاوت آنها در حقوق اکتسابی است که بستگی دارد به کار و انجام وظیفه و شرکت در مسابقه انجام تکالیف علت اینکه افراد بشر در اجتماع مدنی دارای حقوق طبیعی مساوی و مشابهی هستند این است که مطالعه در احوال طبیعت انسان‌ها روشن می‌کند که افراد انسان برخلاف حیوانات اجتماعی از قبیل زنبور عسل هیچ کدام طبیعتاً رئیس یا مرئوس، مطیع یا مطاع، فرمانده یا فرمانبردار، کارگر یا کارفرما، افسر یا سرباز به دنیا نیامده‌اند، تشکیلات زندگی انسانها طبیعی نیست، کارها و پست‌ها و وظیفه‌ها به دست طبیعت تقسیم نشده است.

شهید مطهری پس از بحث درباره این حقوق، عدالت با تعریف صحیح را این می‌داند که مساوات درباره قانون صورت گیرد، یعنی افراد بشر را به یک چشم نگاه بکند، قانون بین افراد تبعیض قائل نشود بلکه رعایت استحقاق‌ها را بکند به عبارت دیگر افرادی که از لحاظ خلقت در شرایط مساوی هستند، قانون باید با آنها به مساوات رفتار بکند، اما افرادی که خودشان در شرایط مساوی نیستند، قانون هم نباید با آنها مساوی رفتار بکند. بلکه باید مطابق شرایط خودشان با آنها رفتار بکند.

بخش دوم) عدالت مالیاتی

نظام مالیاتی یکی از مهم‌ترین اجزای یک نظام اقتصادی است. کشوری می‌تواند قوی و پیشرفته بشود که یک نظام مالیاتی مترقی و عادلانه داشته باشد.

در اقتصاد اصل مالیات عادلانه و مترقی اولین بار توسط آدام اسمیت در سال ۱۷۷۶ میلادی در کتاب ثروت ملل بیان شده است. او چهار اصل را برای یک نظام مالیاتی مطلوب بیان می‌کند:

۲-۱- اصل عدالت و برابری

بر اساس این اصل بار مالیات باید به صورت عادلانه بین مردم تقسیم شود و به توانایی پرداخت مالیات دهنده بستگی داشته باشد. وی مالیات تناسبی را به عنوان مالیاتی عادلانه تلقی می‌کند.

۲-۲- اصل معین و مشخص بودن

بر اساس این اصل، میزان مالیات پرداختی، زمان پرداخت و طریقه پرداخت باید دقیقاً مشخص و معین باشد.

۲-۳- اصل سهولت یا سهل الوصول بودن

بر اساس این اصل، کسب رضایت نسبی افراد و تسهیلات مختلف برای پرداخت مالیات مد نظر است و تنظیم شرایط جهت پرداخت و طریقه پرداخت باید با توجه به حداقل فشار ممکن باشد.

۲-۴- اصل صرفه جویی

بر اساس این اصل، در جمع‌آوری مالیات باید حداکثر صرفه جویی به عمل آید و هزینه جمع‌آوری آن به حداقل ممکن برسد. همچنین در سال ۱۸۴۸ میلادی این اصل، مالیات عادلانه و مترقی، در دومین درخواست در مانیفست کمونیست^۱ بیان شده است.

یکی از اصول کلی حقوقی در حقوق مالیاتی اصل عدالت مالیاتی و برابری مالیاتی است. برابر اصل عدالت مالیاتی و برابری مالیاتی، مالیات باید به صورت عادلانه بین مردم تقسیم شده و به توانایی پرداخت مالیات دهنده توجه

¹ A heavy progressive or graduated income tax

شود. برای نیل به عدالت مالیاتی یک قانون مالیاتی مناسب باید سه ویژگی برابری، همگانی و تناسب را داشته باشد (طاهری تاری، ۱۳۹۰: ۱۶۳).

صاحب نظران معتقدند که مفهوم عدالت نتیجه تفکر و رضایت اجتماعی است اما از نظر آنها دو نوع تعبیر و تفسیر از مفهوم عدالت وجود دارد:

در واقع اصل عدالت مالیاتی افقی به شرایط مشابه و برابر افراد و اشخاص مشمول مالیات اشاره دارد. به همین سبب برای دستیابی به عدالت افقی مالیاتی باید شرایط یکسان مشابه برای افراد فراهم کرد تا بر اساس آن به گونه‌ای برابر مشمول پرداخت مالیات شوند. به همین سبب عدالت افقی مالیاتی را باید در واقع گونه‌ای رفتار برابر با اشخاص در موقعیت‌های برابر دانست، هر چند که این افراد درآمدهای خود را از طریق گوناگون به دست آورده باشند، این تعریف از عدالت افقی در مفهوم سنتی و کلاسیک از عدالت ریشه دارد (همان، ۱۶۹).

مقصود از عدالت عمودی نیز این است که وضع مالیات‌ها باید به گونه‌ای باشد که با شهروندان و اشخاصی که از جایگاه اقتصادی در وضعیت متفاوتی هستند به گونه‌ای نابرابر برخورد کند. مقصود از برخورد نابرابر این است که به توانایی و عدم توانایی پرداخت مالیات توسط برخی اشخاص و شهروندان که وضعیت اقتصادی محروم‌تر از دیگران دارند، توجه شود. لذا نرخ مالیاتی برای تحقق عدالت عمودی باید نرخ متفاوتی باشد و با توجه به افزایش درآمد افراد تصاعدی باشد. از مهم‌ترین چالش‌های این سیستم مالیات‌ستانی، اندازه‌گیری صحیح و واقعی توانایی یا قدرت پرداخت مالیات توسط اشخاص و افراد است (همان، ۱۷۰-۱۷۱).

اصل عدالت مالیاتی، ابتکار امام علی در تاریخ اندیشه سیاسی بشری است. آن حضرت، نخستین نظریه پرداز سیاسی در تاریخ اندیشه سیاسی بشری است که تفکر عدالت مالیاتی را مطرح فرموده و برقراری آن را وظیفه دولت دانسته و آن را در تأمین نیازهای اساسی تمامی شهروندان ضروری شمرده‌اند. از این رو، این دیدگاه را باید از دیدگاهی که در آن عدالت مالیاتی جهت ایجاد برابری میان افراد جامعه و یا دیدگاهی که در آن عدالت مالیاتی برای کاهش فاصله طبقاتی میان اقشار و طبقات جامعه، ضروری اعلام شده است، متمایز کرد. امام علی در تعیین

مقدار مالیات‌ها و راهکارهای وصول مالیات بسیار دقت می‌کردند که در حق هیچ یک از شهروندان ظلمی روا نشود. ایشان بارها به مأموران وصول مالیات تذکر می‌دادند که حد و حدود را رعایت کنند و هیچگاه لوازم و مایحتاج ضروری افراد را به عنوان مالیات از آنها نگیرند. آن حضرت مبنای اخذ مالیات را رضایت همه شهروندان قرار دادند، آنچنان که همه مالیات دهندگان از پرداخت آن احساس رضایت کنند. (مروتی سهراب، ۱۳۹۲: ۱۲۱-۱۲۲).

امام علی پس از گردآوری مالیات، برای مصرف کردن آن نیز تمامی جوانب را می‌سنجیدند تا مالیات گردآوری شده در همه امور اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مورد نیاز و در نتیجه در جهت آبادانی و پیشرفت تمامی آحاد جامعه صرف شود. (همان، ۱۲۲).

مطالعات خارجی بسیاری هم در زمینه عدالت مالیاتی انجام شده است. برای مثال در وب سایت Actionaid که فدراسیونی با هدف ایجاد جهانی عاری از فقر و بی عدالتی است، بیان شده که عدالت مالیاتی یک موضوع مهم برای همه افرادی است که در زمینه عدالت اجتماعی فعالیت دارند. برای دستیابی به عدالت مالیاتی ما به یک نظام مالیاتی مترقی نیاز داریم که بتواند درآمد عمومی مورد نیاز را به دست آورد و به صورت منصفانه در جهت کاهش نابرابری‌های اقتصادی و جنسیتی، بازتوزیع صورت گیرد.

نظام مالیات مترقی یعنی نرخ مالیات بیشتر برای افراد با درآمد بیشتر. نظام مالیاتی از طریق مقیاس‌های صحیح طراحی شده؛ معافیت‌ها و آستانه‌های مالیاتی مناسب، مالیات بر املاک، مالیات بر عایدی سرمایه و سایر مالیات‌های دارای مانده مالیات بر ارث می‌تواند به نظام مالیاتی مترقی برای رسیدن به عدالت مالیاتی تبدیل شود. در مقابل مالیات بر مصرف با یک نرخ ثابت برای همه مصرف‌کنندگان باعث نزول نظام مالیاتی می‌شود.

¹ well-designed scales

کشورهای در حال توسعه نیاز مبرمی به افزایش درآمدهای مالیاتی برای انجام فعالیت‌های ضروری دارند. با این حال این کشورها بیشتر تمایل دارند که به مالیات بر مصرف متکی باشند که این نوع مالیات‌ها تاثیرات مخربی بر افراد فقیر و زنان می‌گذارد. فرار مالیاتی (غیر قانونی) و اجتناب از پرداخت مالیات (از طریق مکانیزم‌های قانونی) در این کشورها زیاد است و بار مالیاتی موثر از دوش ثروتمندان به دوش افراد فقیر در جامعه منتقل شده است.^۱ فرار مالیاتی و اجتناب از پرداخت مالیات، فقرا را فقیرتر و ثروتمندان را ثروتمندتر می‌کند. ما با عدالت مالیاتی به دنبال این هستیم که هر کس سهم واقعی خود از مالیات را پرداخت کند.^۲

عدالت مالیاتی یک اصل در مورد چگونگی افزایش مالیات و چگونگی هزینه کردن مالیات‌هاست. مالیات باید بر اساس توانایی پرداخت افراد افزایش یابد و بر اساس نیاز خرج شود.

مالیات تنها پول دولت نیست، به همین دلیل یک سیستم مالیاتی زمانی عادلانه است که علاوه بر اخذ عادلانه مالیات، مصرف آن نیز به صورت عادلانه برای کاهش نابرابری و تامین بودجه خدمات عمومی باشد. مالیات نباید صرف افزایش رفاه شرکت‌ها یا مخارج بیهوده بشود.

عدالت مالیاتی سه اصل اساسی دارد:

(۱) نرخ مالیات باید به گونه‌ای باشد که همه افراد به خصوص ثروتمندان و شرکت‌ها به صورت عادلانه مالیات خود را پرداخت کنند. بدین معنی که ثروتمندانی که از منافع ملی بیشتر استفاده کرده‌اند و ثروت بیشتری به دست آورده‌اند، باید سهم بیشتری در پرداخت مالیات داشته باشند.

(۲) درآمدهای مالیاتی باید برای سرمایه‌گذاری‌های باارزش و در جهت ثبات در اقتصاد مصرف شود.

(۳) نظام مالیاتی عادلانه باید به ساخت یک جامعه عادلانه‌تر و کاهش نابرابری که به واسطه معافیت‌های مالیاتی ثروتمندان ایجاد شده است کمک کند. اصلاح قوانین مالیاتی در راستای عدالت باید سبب

¹ actionaid.org/politics-and-economics/tax-justice

² taxjustice.org.au/what_is

بهره‌مندی و منفعت بیشتر برای خانواده‌های کم‌درآمد شود. سیاست‌های مالیاتی باید به گونه‌ای باشد که کارگران کم‌درآمد تحت فشار بیشتری برای پرداخت مالیات قرار نگیرند.^۱

با همه تفاسیر باید گفت که هیچ تعریف کاملاً مشخص و پذیرفته شده عمومی از عدالت مالیاتی وجود ندارد. زیرا هر نظام اقتصادی متناسب با اندیشه‌های خود عدالت و طبعاً عدالت مالیاتی را تعریف می‌کند. اما اگر بخواهیم به طور خلاصه تعریفی از عدالت مالیاتی بیان کنیم باید گفت آن نظام مالیاتی عادلانه و مترقی است که در اخذ، مصرف، رویه اخذ، نرخ و نوع مالیات بر اساس معیارهایی در راستای کاهش نابرابری و با هدف ایجاد عدالت شکل گیرد.

هدف نظام مالیاتی عادلانه، توزیع مجدد درآمد از طبقات بالاتر به طبقات پایین‌تر اجتماع است زیرا در کشورهای در حال توسعه اغلب فشارهای مالیاتی روی قشر فقیر و آسیب‌پذیر است و افرادی که دارای درآمدهای متوسط هستند به طور نسبی مالیات‌های کمتری می‌پردازند، کسانی هم که درآمدهایی غیر از حقوق و دستمزد دارند و یا دارای درآمد حاصل از مشاغل هستند مالیات واقعی خود را نمی‌پردازند.

¹ networklobby.org/taxprinciples/

بخش سوم) آثار مثبت تحقق عدالت مالیاتی

همان‌گونه که بیان شد کشورهای در حال توسعه برای رشد و پیشرفت بیشتر در اقتصاد نیازمند یک نظام مالیاتی عادلانه هستند، هیچ کشوری نتوانسته بدون داشتن یک نظام مالیاتی قوی در توسعه موفق باشد.

۳-۱- افزایش پاسخگویی دولت‌ها

یکی از آثار مثبت تحقق عدالت مالیاتی این است که دولت‌ها ملزم به ارتقا پاسخگویی به شهروندان خود می‌شوند. عدم وابستگی و حساسیت شهروندان به درآمدهای مالیاتی یکی از دلایل اصلی مدیریت ضعیف و بی‌پاسخ در بسیاری از کشورهای فقیر به ویژه کشورهایی است که به شدت به کمک یارانه‌ای وابسته هستند.^۱

۳-۲- کاهش فاصله طبقاتی

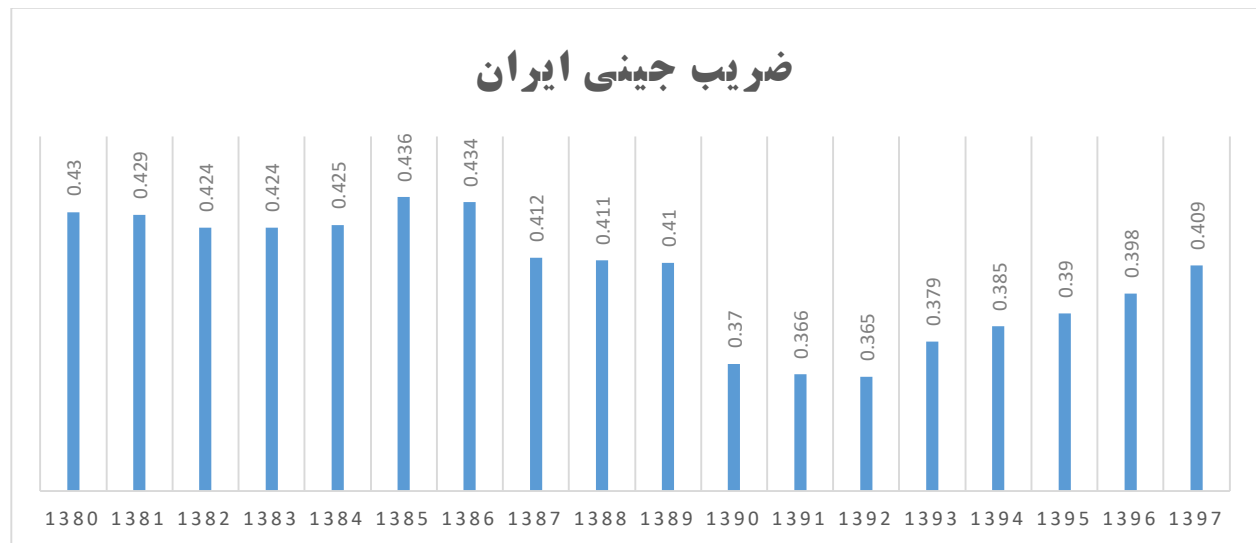
یکی دیگر از آثار تحقق عدالت مالیاتی کاهش فاصله طبقاتی در جوامع است؛ موضوعی که باعث ایجاد نارضایتی بسیاری در بین مردم شده است. نبود یک نظام مالیاتی مترقی موجب افزایش روزافزون ثروت ثروتمندان و افزایش فقر فقرا است. یکی از کارکردهای مالیات، کارکرد بازتوزیعی است که در یک نظام مالیاتی عادلانه به آن بسیار تاکید می‌شود.

شاخص متداول در اقتصاد برای مقایسه نابرابری، ضریب جینی است. شاخصی که بسیاری از سیاستگذاران از آن برای بیان مفهوم عدالت استفاده می‌کنند. بنا به اهمیت بالای این شاخص در مباحث مربوط به عدالت اقتصادی، در اینجا به طور مختصر ضریب جینی تعریف می‌شود.

ضریب جینی عددی است بین صفر و یک (یا صفر و صد درصد) که در آن صفر به معنی توزیع کاملاً برابر درآمد یا ثروت و یک به معنای نابرابری مطلق در توزیع است. در ده سال اخیر این شاخص در ایران در حوالی ۰/۴ قرار داشته است.

¹ TAX JUSTICE FOCUS, The quarterly newsletter of the tax justice network

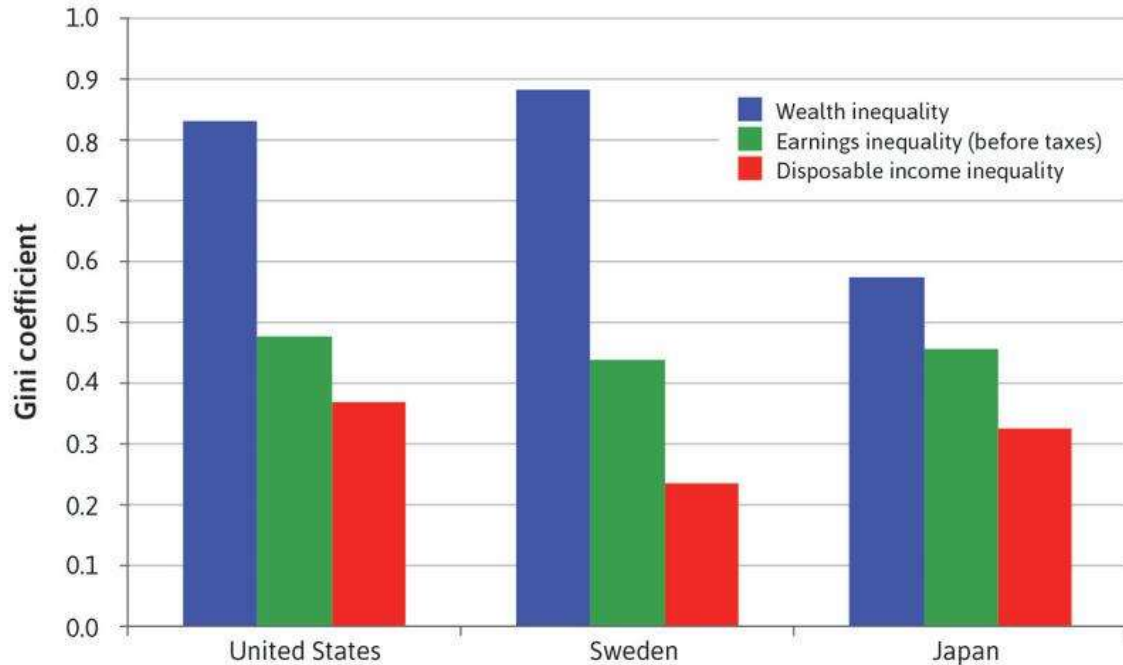
همانگونه که در نمودار زیر مشاهده می شود، این شاخص روندی صعودی داشته است. آمارهای زیر بیانگر آن است که حتی در سال ۱۳۹۵ که رشد اقتصادی کشور دورقمی اعلام شد، ضریب جینی افزایش یافته است و این نشان می دهد که رشد اقتصادی در سال های اخیر به ضرر اقشار فقیر و به سود ثروتمندان بوده است یا اینکه رشد اقتصادی به تنهایی توانایی رفع فاصله طبقاتی را ندارد.

منبع: داده های مرکز آمار ایران

اگرچه برخی از اقتصاددانان مشکلاتی را بر این شاخص در مورد تبیین عدالت در جامعه بیان کرده اند، ولی باز هم یکی از شاخص های مناسب برای مقایسه نابرابری در جامعه است.

همانگونه که بیان شد یک نظام مالیاتی مترقی که لازمه تحقق عدالت مالیاتی در جامعه است، می تواند تا حد قابل قبولی فاصله طبقاتی در جامعه را کاهش دهد. در نمودار زیر مشاهده می شود که عملکرد یک نظام مالیاتی تا چه میزان می تواند نابرابری را در جامعه کاهش دهد. برای مثال سوئد کشوری است که ضریب جینی آن قبل از اعمال مالیات تقریباً با ایران برابر بوده اما اجرای سیاست های مالیاتی باعث شده است که این شاخص حدوداً نصف شود.

منبع: کتاب The economy, Ch. 19, figure 19.1

رنگ آبی در نمودار بالا نابرابری ثروت را نشان می‌دهد، رنگ سبز نابرابری درآمدی قبل از اجرای مالیات‌ها و رنگ قرمز ضریب جینی بعد از اجرای مالیات‌ها است. نابرابری ثروتی در سه کشور نمونه بالا بسیار بالاتر از نابرابری درآمدی است و این بیانگر این است که سیاستگذاران باید توجه بیشتری به این موضوع داشته باشند، زیرا یکی از دلایل روز به روز ثروتمندتر شدن ثروتمندان داشتن ثروت‌هایی معاف از مالیات یا با مالیات‌های کم است.

بخش چهارم) ملزومات تحقق عدالت مالیاتی

در این قسمت سعی بر آن است که به عوامل و ویژگی هایی که در ایجاد یک نظام مالیاتی مترقی در راستای عدالت مالیاتی کمک می کند، پرداخته شود. لذا بر اساس انواع پایه های مالیاتی مرسوم در کشورها به این مهم پرداخته می شود.

۴-۱- مالیات بر درآمد (PIT)

در تعریف عدالت مالیاتی یک از اصلی ترین موضوعات اخذ مالیات متناسب با درآمد و توانایی پرداخت افراد است. مالیات بر مجموع درآمد پایه مالیاتی است که به وسیله آن امکان اخذ مالیات متناسب با درآمد افراد به وجود می آید. مالیات بر مجموع درآمد از آنجایی که از هرگونه درآمد کسب شده توسط افراد اخذ می شود، ترجیح بیشتری نسبت به مالیات بر مصرف در راستای تحقق عدالت مالیاتی دارد.

مفهوم عدالت عمودی نیز با اجرای مالیات بر مجموع درآمد محقق می شود. در این راستا کمیته مالیاتی داوینس آفریقای جنوبی (کمیته ای برای ارزیابی سیاست های مالیاتی و نقش آن در حمایت از رشد، اشتغال و توسعه ملی) بیان می کند عدالت عمودی بدین معناست که افراد با درآمد بیشتر باید متناسب با تواناییشان مالیات بیشتری پرداخت کنند. عدالت عمودی در ذات خود دو ویژگی به همراه دارد:

(1) توزیع مجدد درآمد

(2) اصل سود مالیاتی: اعضای ثروتمند جامعه تمایل بیشتری برای بهره مندی از مزایا و منافع خدمات دولتی

دارند، به همین دلیل باید مالیات بیشتری برای استفاده از این منافع پرداخت کنند.¹

¹ Personal Income Taxation and the struggle against inequality and poverty in an era of crisis, August 2016

۴-۱-۱- بررسی مالیات بر درآمد ایران در بستر عدالت مالیاتی

در ایران علی رغم تاکیدهای بسیار کارشناسان مبنی بر اجرای مالیات بر مجموع درآمد، این پایه مالیاتی هنوز به مرحله اجرا در نیامده است. اما در اینجا برای بررسی و مقایسه بهتر صرفاً نرخ مالیات بر درآمد ایران با سایر کشورها مقایسه می‌شود.

طبق ماده ۱۳۱ قانون مالیات‌های مستقیم نرخ مالیات بر درآمد اشخاص حقیقی به استثنای مواردی که طبق مقررات این قانون دارای نرخ جداگانه‌ای می‌باشد به شرح زیر است:

- تا میزان پانصد میلیون (۵۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال درآمد مشمول مالیات سالانه به نرخ پانزده درصد (۱۵ درصد)
- نسبت به مازاد پانصد میلیون (۵۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال تا میزان یک میلیارد (۱,۰۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال درآمد مشمول مالیات سالانه به نرخ بیست درصد (۲۰ درصد)

همچنین لازم به ذکر است که مطابق تبصره ۱۲ بند الف قانون بودجه ۹۹ حداکثر نرخ مالیات بر درآمد برابر ۲۵ درصد است.

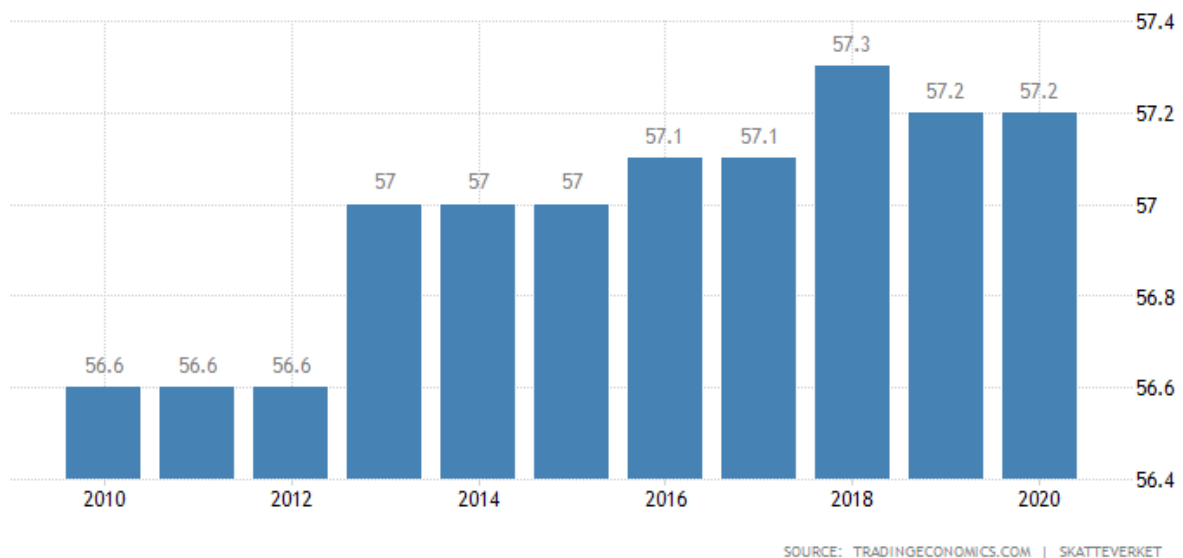
سطح	درآمد سالانه (ریال)	درآمد ماهیانه (ریال)	نرخ مالیات (درصد)
۱	۰ تا ۳۶۰,۰۰۰,۰۰۰	۰ تا ۳۰,۰۰۰,۰۰۰	۰
۲	۳۶۰,۰۰۰,۰۰۰ تا ۵۴۰,۰۰۰,۰۰۰	۳۰,۰۰۰,۰۰۰ تا ۴۵,۰۰۰,۰۰۰	۱۰
۳	۵۴۰,۰۰۰,۰۰۰ تا ۹۰۰,۰۰۰,۰۰۰	۴۵,۰۰۰,۰۰۰ تا ۷۵,۰۰۰,۰۰۰	۱۵
۴	۹۰۰,۰۰۰,۰۰۰ تا ۱,۴۴۰,۰۰۰,۰۰۰	۷۵,۰۰۰,۰۰۰ تا ۱۲۰,۰۰۰,۰۰۰	۲۰
۵	بیشتر از ۱,۴۴۰,۰۰۰,۰۰۰	بیشتر از ۱۲۰,۰۰۰,۰۰۰	۲۵

با نگاهی کوتاه از عینک عدالت مالیاتی به نمودار بالا می‌توان به وجود ناعدالتی در مالیات بر درآمد پی برد، وجود براکت‌های کم و نرخ‌های نامتناسب، مویدی بر این موضوع است. برای مثال در این مدل، نرخ مالیات فردی که ماهیانه ۱۳ میلیون تومان درآمد دارد با فردی که ۱۰۰ میلیون درآمد دارد به یک میزان مساوی است. ثروتمندان

اندیشکده اقتصاد مقاومتی - گزارش پروژه: مروری بر مسئله عدالت مالیاتی در نظام اقتصادی

با درآمدهای بالا که با استفاده از منابع کشور ثروتمند شده اند، بیشترین سود را از این نرخ‌های مالیاتی می‌برند. ضعف در پایه‌های مالیاتی و عدم دسترسی به اطلاعات کامل مودیان باعث شده است که بیشتر بار مالیاتی بر دوش قشر متوسط به پایین جامعه باشد.

در قسمت قبل نظام مالیاتی سوئد مشاهده شد که توانسته بود ضریب جینی این کشور را حدوداً تا نصف کاهش دهد. در این قسمت نرخ مالیات بر درآمد سوئد با ایران مقایسه می‌شود.

در سال ۲۰۲۰ حداکثر نرخ مالیات بر درآمد در سوئد ۵۷٫۲ درصد است. این بدین معناست که افراد ثروتمند هر چه درآمد بالاتری داشته باشند مالیات بیشتری نیز پرداخت می‌کنند و این دلیل کاهش ضریب جینی و فاصله طبقاتی پس از اجرای نظام مالیاتی در این کشور است.

در جدول زیر نرخ نهایی مالیات بر درآمد ایران با برخی از کشورها مقایسه شده است.

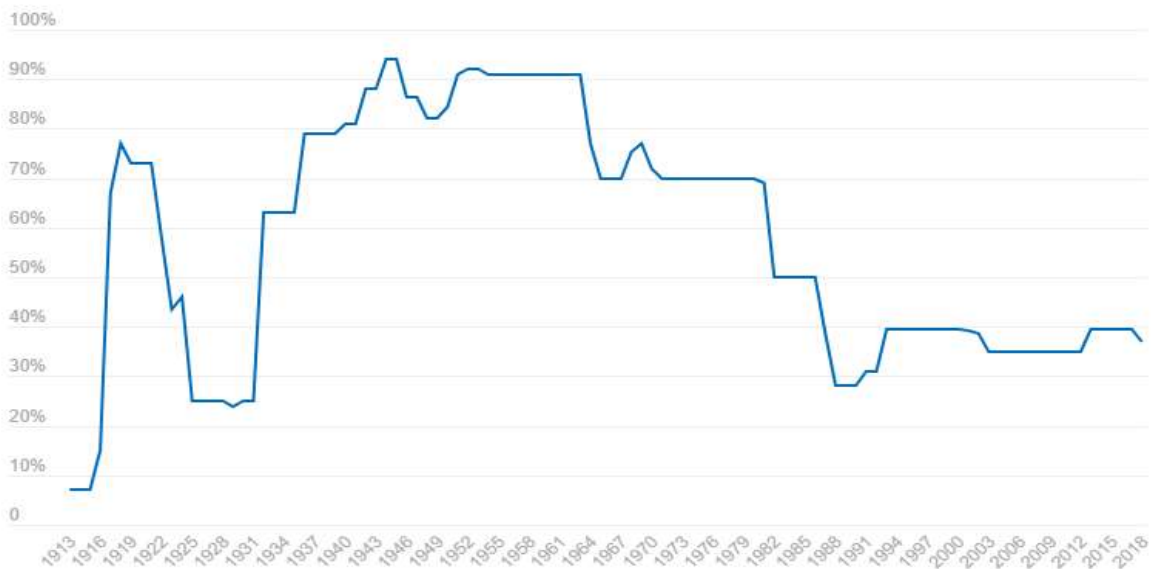
کشور	نرخ مالیات بر درآمد (درصد)
نروژ	۳۸٫۲
استرالیا	۴۵
ترکیه	۳۵
آمریکا	۳۷
هند	۳۵٫۸۸

۴۵	چین
۴۳	ایتالیا
۴۵	آفریقای جنوبی
۲۵	ایران

منبع: وب سایت tradingeconomics.com

کشور آمریکا در دوره‌هایی نرخ مالیات بر درآمد را حتی تا ۹۰ درصد هم بالا برده است. آمارها نشان می‌دهد که تقریباً از دوره جنگ جهانی دوم تا دولت رونالد ریگان نرخ مالیاتی در آمریکا بسیار بالا بوده است. بالاترین نرخ مربوط به زمان جنگ جهانی دوم در سال‌های ۱۹۴۴ و ۱۹۴۵ است که خانوارهای با درآمد بالای ۲۰۰ هزار دلار مالیات ۹۴ درصدی پرداخت می‌کردند. همچنین بین سال‌های ۱۹۳۲ تا ۱۹۸۱ بیشترین نرخ مالیات به کمتر از ۶۳ درصد نرسیده است و در طول دوره ریاست جمهوری آیزنهاور از سال ۱۹۵۳ تا ۱۹۶۱ بیشترین نرخ مالیات ۹۱ درصد بوده است. می‌توان از این نرخ‌های مالیاتی در شرایط بحرانی نتیجه گرفت که دولت برای کسری بودجه خود در شرایط خاص مانند شرایط فعلی ایران که در تحریم و جنگ اقتصادی است باید سراغ اخذ مالیات بیشتر از ثروتمندان جامعه برود.

Top marginal tax rates, 1913-2018

در کشورهایی با نظام مالیاتی مترقی و پیشرفته، ثروتمندان بیشترین سهم را در مالیات پرداختی دارند. به گونه‌ای که در آمریکا در سال ۲۰۱۶، یک درصد ثروتمند در آمریکا ۳۷,۳ درصد کل مالیات بر درآمد و ۵ درصد ثروتمند ۵۸,۲ درصد مالیات را پرداخت کرده‌اند. همچنین ۵۰ درصد بالای جامعه ۹۷ درصد از کل مالیات را پرداخت کرده‌اند، این در حالی است که سهم ۵۰ درصد کم درآمد تنها ۳ درصد بوده است.

داده‌های مربوط به میزان پرداخت مالیات دهک‌های مختلف درآمدی در ایران در دسترس نیست؛ اما به گفته دکتر مسعود نیلی مشاور اقتصادی وقت رئیس جمهور، در سال ۹۵ دهک دهم درآمدی ۲۸ درصد از کل هزینه‌ها را دارد و در سال ۹۴ از کل هزینه مصرفی که ۵۶۰ هزار میلیارد تومان بوده، دهک دهم ۲۸ درصد آن را خرج کرده است. به گفته مسعود نیلی درصد کمی از خانوارهای ایرانی در دهک‌های درآمدی بالا مالیات پرداخت می‌کنند و بر اساس آن حدود ۳ درصد از دهک دهم جامعه مالیات پرداخت می‌کنند.

در مجموع پایه مالیات بر درآمد که اصلی‌ترین پایه مالیاتی جهت افزایش عدالت و کاهش نابرابری است، به شیوه بسیار نامناسبی در حال اجراست. خروجی این نظام مالیاتی، افزایش بار مالیاتی بر قشر کم درآمد جامعه و افزایش نابرابری در جامعه است.

همچنین باید در نظر داشت که در شیوه اخذ مالیات باید مردم را صاحب و مسئول مالیات‌های جمع شده دانست، تا وقتی که مردم حس درستی نسبت به پرداخت مالیات نداشته باشند نگرش مردم نسبت به مالیات تنها هجوم و اخاذی از اقتصاد خانواده است.^۱

در بخش آخر این پژوهش پیشنهادهایی برای بهبود این پایه مالیاتی در ایران ارائه خواهد شد.

¹ Personal Income Taxation and the struggle against inequality and poverty in an era of crisis

۴-۲- مالیات بر ارزش افزوده

مالیات بر ارزش افزوده مالیاتی است که هر فردی هنگام خرید کالاها با آن روبرو شده است. قانون مالیات بر ارزش افزوده نهادی وارداتی از غرب است و مبدع آن فون زیمنس بوده است. از آنجایی که به موجب این نظام مالیات‌ستانی بار پرداختی مالیات بر عهده مصرف‌کننده نهایی است. بنابراین شهروندی که از کالاها و خدمات بهره‌مند می‌شود باید بهای آن را بپردازد.

عدالانه بودن مالیات بر ارزش افزوده از آن جا ناشی می‌شود که بر مبنای میزان مصرف از مودی اخذ می‌شود. در ظاهر تمام این اهداف صحیح و منصفانه به نظر می‌رسد. اما مصرف‌کنندگان نهایی چه کسانی هستند؟ آیا دهک‌های بالا و پایین درآمدی باید یک بار مالیاتی را تحمل کنند؟

مالیات بر ارزش افزوده یکی از عوامل سبب‌ساز تغییر در قیمت‌های نسبی کالا و خدمات است. در نتیجه تغییر در تقاضا می‌تواند خود سبب فشارهای تورمی در اقتصاد گردد. از طرفی با اجرای این مالیات معمولاً قشر حقوق‌بگیر جامعه با افزایش بهای کالاها و خدمات خواهان افزایش حقوق و دستمزد به منظور حفظ قدرت خرید خود می‌باشد که خود این تزریق پول نیز تورمزا است. (ضیائی بیگلی و طهماسبی بلداجی، ۱۳۸۳: ۷۳-۷۴)

در مالیات بر ارزش افزوده هرکس مصرف بیشتری داشته باشد مالیات بیشتری پرداخت می‌کند اما هر مصرف‌زادی نشان از موقعیت بهتر اجتماعی نیست، برای مثال خانواده‌های پر جمعیت از آنجایی که مصرف بیشتری دارند، مالیات بیشتری پرداخت می‌کنند.

نکته دیگر در مالیات بر ارزش افزوده که بر جنبه ناعدالتی آن می‌افزاید یکسان گرفتن درآمد افراد در مواجهه با این قانون است. برای مثال مالیات ۹ درصدی یک کالا برای ثروتمندان هیچ اهمیتی ندارد اما همین افزایش قیمت برای قشر ضعیف جامعه سخت و تحمل‌ناپذیر است.

۴-۲-۱- بررسی مالیات بر ارزش افزوده در ایران در بستر عدالت مالیاتی

اجرای مالیات بر ارزش افزوده مزایای مثبتی در اقتصاد داشته است اما برخورد یکسان دولت با همه مردم باعث شده است که این سیاست از منظر عدالت مالیاتی اشکالاتی داشته باشد. نرخ مالیات بر ارزش افزوده در ایران ۹ درصد و مالیات انواع سیگار، نفت کوره، نفت گاز و سوخت هواپیما به ترتیب ۱۵، ۵، ۱۰ و ۳۰ درصد است. همچنین برخی کالاهای ضروری از این مالیات معاف هستند.

اولین پیشنهادی که پس از بررسی تجربه سایر کشورها به دست می آید چند نرخى شدن نرخ های مالیاتی است. نظام مالیات بر ارزش افزوده در برخی از کشورها به صورت تک نرخى اعمال می گردد اما در اغلب کشورها (از جمله کشورهای اروپایی) ساختار نرخ گذاری دوگانه اعمال می شود. این ساختار شامل نرخ عمومی بر کالاها و خدمات و نرخ پایین تر از آن بر مواد ذایی، دارو، سوخت منازل، کتاب ها، مجلات و حمل و نقل عمومی است (ضیائی بیگدلی و طهماسبی، ۱۳۸۸)

در جدول زیر به برخی از نرخ های مالیات بر ارزش افزوده در کشورهای مختلف اشاره می شود:

کشور	نرخ استاندارد	سایر نرخ ها
اتریش	۲۰	<ul style="list-style-type: none"> ۱۳ (پروازهای داخلی، ورود به فعالیت های ورزشی، پذیرش در فعالیت های فرهنگی، پارک های تفریحی، برخی از محصولات کشاورزی، گل ها و گیاهان تزئینی) ۱۰ (مواد غذایی، غذاهای آماده، محصولات دارویی، حمل و نقل داخلی به استثنای هوایی، حمل و نقل جاده ای و ریلی بین المللی، روزنامه ها و مجلات، کتاب های چاپی، کتاب های الکترونیکی، خدمات اجتماعی، جمع آوری زباله های خانگی، رستوران ها، گیاهان برای مواد غذایی، برخی از محصولات کشاورزی، نویسندگان آهنگسازان صفر (اقامت در هتل)
بلژیک	۲۱	<ul style="list-style-type: none"> ۱۲ (برخی از مواد غذایی، برخی از محصولات کشاورزی، برخی از مسکن های اجتماعی، برخی از کارهای ساختمانی در ساخت خانه های جدید، رستوران ها، برخی از سموم و کودهای کشاورزی، لاستیک های خاص و لوله های مصرفی کشاورزان) ۶ (برخی از مواد غذایی از جمله غذاهای آماده، آب، برخی محصولات دارویی، برخی تجهیزات پزشکی برای معلولین، حمل و نقل داخلی، برخی از کتاب ها از جمله کتاب های الکترونیک، روزنامه ها و مجلات، ورود به فعالیت های ورزشی، پذیرش در فعالیت های فرهنگی، پارک های تفریحی، استفاده از امکانات ورزشی، حمل و نقل درون

اندیشکده اقتصاد مقاومتی - گزارش پروژه: مروری بر مسئله عدالت مالیاتی در نظام اقتصادی

<p>شهری، تعمیرات جزئی از جمله دوچرخه، کفش، کالاهای چرمی، پوشاک و پارچه) گل‌ها و گیاهان مورد استفاده در تزئینات و تولید مواد غذایی، نویسندگان و آهنگسازان</p> <ul style="list-style-type: none"> • صفر (برخی روزنامه‌های روزانه و هفتگی، برخی مواد بازیافتی) 		
<ul style="list-style-type: none"> • ۱۵ (مواد غذایی به استثنای غذای کودک، غذاهای آماده، آب، تجهیزات پزشکی برای افراد معلول، صندلی ماشین کودک، حمل و نقل داخلی مسافران، ورود به فعالیت‌های ورزشی، پذیرش در فعالیت‌های فرهنگی، پارک‌های تفریحی، نویسندگان و آهنگسازان، مسکن اجتماعی، نوسازی و تعمیر منازل شخصی، برخی از محصولات کشاورزی، اقامت در هتل، مراقبت‌های پزشکی و دندان پزشکی، برخی از داروها، جمع‌آوری زباله‌های خانگی و تمیز کردن خیابان‌ها، تصفیه فاضلاب و پساب، گل‌ها و گیاهان مورد استفاده در تزئینات • ۱۰ (مواد غذایی: غذای کودکان، روزنامه‌ها و مجلات، برخی محصولات دارویی، برخی از کتاب‌ها از جمله کتاب‌های الکترونیکی) • صفر (حمل و نقل داخلی و بین‌المللی) 	۲۱	جمهوری چک
<ul style="list-style-type: none"> • صفر (روزنامه‌ها و مجلات، حمل و نقل داخلی و بین‌المللی) 	۲۵	دانمارک
<ul style="list-style-type: none"> • ۱۴ (مواد غذایی به استثنای حیوانات زنده، برخی از محصولات کشاورزی، رستوران‌ها، گیاهان برای تولید مواد غذایی) • ۱۰ (محصولات دارویی، حمل و نقل داخلی مسافران، کتاب‌ها از جمله کتاب‌های الکترونیکی، روزنامه‌ها و مجلات، نویسندگان و آهنگسازان، اقامت در هتل‌ها، استفاده از امکانات ورزشی) • صفر (خدمات چاپ برای سازمان‌های غیرانتفاعی، حمل و نقل داخلی و بین‌المللی، برخی از آثار هنری) 	۲۴	فنلاند
<ul style="list-style-type: none"> • ۱۰ (برخی از مواد غذایی، برخی از محصولات دارویی، حمل و نقل داخلی مسافران، حق تلویزیون، برخی از نوسازی‌ها و تعمیرات خانه‌های شخصی، تمیز کردن در خانه‌های خصوصی، برخی از محصولات کشاورزی، اقامت در هتل‌ها، رستوران‌ها، جمع‌آوری زباله‌های خانگی، کافه‌ها، گل‌ها و گیاهان برای استفاده‌های تزئینی، برخی از آثار هنری) • ۵،۵ (برخی از مواد غذایی، مواد غذایی فروشگاه‌مداری، آب، تجهیزات پزشکی معلولین، کتاب‌ها به استثنای موارد با محتوای مستهجن و خشونت، برخی از کتاب‌های الکترونیکی، برخی از نوسازی‌ها و تعمیرات خانه‌های شخصی، مواد بهداشتی زنان) • ۲،۱ (برخی محصولات دارویی، برخی روزنامه‌ها و مجلات، هزینه مجوز تلویزیون عمومی، پذیرش در برخی از رویدادهای فرهنگی، مقداری دام زنده که برای استفاده در مواد غذایی در نظر گرفته شده است) • صفر (حمل و نقل داخلی و بین‌المللی) 	۲۰	فرانسه
<ul style="list-style-type: none"> • ۱۵ (مواد غذایی و نوشیدنی) • ۱۲ (برخی فعالیت‌های فرهنگی و ورزشی، خدمات حمل و نقل) • ۱۱،۱ (تامین ماهی خام) • صفر (کتاب‌های الکترونیکی) 	۲۵	نروژ

اندیشکده اقتصاد مقاومتی – گزارش پروژه: مروری بر مسئله عدالت مالیاتی در نظام اقتصادی

<ul style="list-style-type: none"> • ۱ تا ۵۶ درصد برای کالاهای لوکس: (مالیات بر کالاهای لوکس و غیر ضروری مشخص شده شامل الکل، لوازم آرایشی لوکس، جواهرات، وسایل نقلیه موتوری، بنزین، قایق بادبانی، محصولات گلف، ساعت های لوکس که عمدتاً بر شرکت های تولید یا وارد کننده این کالاها وضع می شود. صادرات معاف است) • ۹ (خرده فروشی، سرگرمی، هتل، رستوران ها، خدمات املاک و مستغلات، پست، حمل و نقل) • ۶ (خدمات مالی و بیمه، تلفن و اینترنت تلفن همراه، آی تی، مشاوره) • ۳ (خدمات ساختمانی) 	۱۳	چین
<ul style="list-style-type: none"> • ۱۲ (برخی از مواد غذایی، غذاهای آماده، تعمیرات جزئی: دوچرخه، کفش و کالاهای چرمی، پوشاک و پارچه های خانگی، اقامت در هتل، رستوران ها، برخی آثار هنری) • ۶ (حمل و نقل داخلی مسافران، کتاب ها از جمله کتاب های الکترونیکی، روزنامه ها و برخی مجلات، پذیرش در رویدادهای فرهنگی به استثنای سینما، نویسندگان و آهنگسازان، پذیرش در مسابقات ورزشی، استفاده از امکانات ورزشی) • صفر (داروهای نسخه تجویزی پزشک، چاپ و سایر خدمات مرتبط با تولید مجله برای سازمان های غیر انتفاعی) 	۲۵	سوئد
<ul style="list-style-type: none"> • ۱۰ (برخی از مواد غذایی، آب، برخی از داروها، حمل و نقل داخلی مسافران، پذیرش در رویدادهای فرهنگی، برخی از مسکن های اجتماعی، نوسازی و تعمیرات منازل شخصی، برخی از کارهای ساختمانی در ساختمان های جدید، برخی از وسایل ساختمان های جدید به جز کالاهای لوکس، برخی از محصولات کشاورزی، اقامت در هتل، رستوران ها، پذیرش در برخی از مسابقات ورزشی) • ۵ (برخی از مواد غذایی، برخی از خدمات اجتماعی، حمل و نقل مشخص شده مسافران) • ۴ (برخی از محصولات غذایی، تجهیزات پزشکی خاص برای معلولین، کتاب های خاص، برخی روزنامه ها و مجلات، کتاب های الکترونیکی، برخی از مسکن های اجتماعی، برخی از محصولات کشاورزی، وسایل نقلیه موتوری برای معلولین، کار ساخت و ساز در ساختمان های جدید، ساخت ساختمان های جدید) • صفر (حمل و نقل داخلی و بین المللی) 	۲۲	ایتالیا

منبع: وب سایت avalara.com

از جدول بالا می توان نتیجه گرفت که نرخ مالیات ارزش افزوده در ایران در مقایسه با سایر کشورها کمتر است.

نکته جالب توجه در جدول بالا جزئیات و هدفمند بودن نرخ این مالیات در سایر کشورهاست.

بهترین راه حل برای افزایش عدالت در مالیات بر ارزش افزوده، چند نرخ و هدفمندتر شدن مالیات است. شاید

بیان شود که هم اکنون نیز در ایران نرخ مالیات بر ارزش افزوده چند نرخ است اما با دقت بیشتر این نتیجه

گرفته می شود که این نرخ ها هیچگونه هدفمندی ندارند و در بیشتر کالاهایی که امکان اجرا نداشته اند این معافیت وجود دارد.

اخذ مالیات های بیشتر از کالاهای لوکس، چند نرخي شدن نرخ برای کالاهای عموی متناسب با نیازهای مردم و اعمال نرخ صفر برای برخی کالاهای ضروری اقداماتی است که می تواند گامی در عادلانه تر شدن مالیات بر ارزش افزوده اعمال شود.

۴-۳- مالیات بر ثروت

ثروت یکی از عواملی است که فاصله طبقاتی افراد را به صورت تصاعدی افزایش می دهد. در ایران منظور از ثروت در متن قانون این گونه بیان شده است: ثروت، درآمد حاصل از نقل و انتقال املاک، درآمد حاصل از نقل و انتقال سهام، حق تمیر و اوراق بهادار است. لذا مالیات بر ثروت بر روی این گونه درآمدها وضع می شود. میزان درآمد حاصل از این پایه مالیاتی در ایران خیلی کم است. سهم متوسط مالیات بر ثروت از مالیات های مستقیم طی دوره ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۶ بالغ بر ۵,۷ درصد بوده است. هم چنین سهم متوسط این منبع مالیاتی از کل درآمدهای مالیاتی طی این دوره حدود ۳,۴ درصد بوده است. این منبع مالیاتی در مقایسه با سایر مالیات های حوزه مالیات های مستقیم سهم کمتری از کل درآمدها دارد و این نشان از بی توجهی سیاستگذاران به ثروت افراد برای کاهش نابرابری در جامعه دارد.

مالیات بر ثروت یا مالیات بر دارایی مالیاتی است که از ارزش کل دارایی های شخصی از جمله وجه نقد، سپرده های بانکی، املاک و مستغلات، دارایی در بیمه و برنامه های بازنشستگی، اوراق بهادار مالی و... است. به طور معمول، بدهی ها در درجه اول وام ها از ثروت فرد کسر می شوند، از این رو گاهی به آن مالیات بر دارایی خالص نیز گفته می شود. اما همانطور که در ابتدا بیان شد در ایران تعریف قانونی از ثروت در متن قانون کامل نیست و تنها همان مواردی که در ابتدا بیان شد مشمول اخذ مالیات می شود که نیازمند بازنگری است.

گفتنی است که مالیات بر ثروت با مالیات بر درآمد که در کشورهایی مانند آمریکا اجرا می‌شود متفاوت است. مالیات بر ثروت در بسیاری از کشورهای جهان با هدف کاهش تجمع ثروت افراد، در حال اجرا است.

سائز و زوکمن در مقاله‌ای در دانشگاه بریکلی با عنوان مالیات بر ثروت مترقی به بیان ایده‌ای تازه در مورد مالیات بر ثروت پرداخته‌اند. آن‌ها بیان کرده‌اند که دلیل موفقیت‌آمیز نبودن این مالیات در برخی از کشورها، ایرادات جزئی است، نه ایده مالیات بر ثروت. برای مثال بیان می‌کنند که مالیات بر ثروت:

- فقط برای سطوح بسیار بالای ثروت وضع گردد تا این اقدام از حمایت اجتماعی برخوردار باشد و هم هزینه‌های اجرایی آن اندک باشد.
- باید فراگیر باشد و همه انواع ثروت را شامل شود تا باعث تخصیص غیربهبینه سرمایه به انواعی از سرمایه که شامل مالیات بر ثروت نیست نشود.
- باید بر پایه یک بستر اطلاعاتی دقیق و موثر باشد.

در این مقاله بیان شده مالیات بر ثروت باید مستقل از این که آیا از سرمایه استفاده شده است یا خیر دریافت شود. این مالیات باید هر ساله به عنوان درصدی از ثروت فرد پرداخت شود. برای مثال در طرح پیشنهادی خانم وارن^۲ هر ساله ۲ درصد از ثروت افرادی که مجموع ثروتشان بیش از ۵۰ میلیون دلار است (مستقل از میزان درآمد حاصل از آن) و ۳ درصد از ثروت افرادی که بیش از یک میلیارد ثروت دارند به عنوان مالیات بر ثروت پرداخت می‌شود.

محاسبات سائز و زوکمن می‌گوید که درآمد حاصل از این سیاست پیشنهادی حدود سالی ۱۵۰ تا ۲۰۰ میلیارد دلار در سال (کمتر از ۵ درصد کل درآمدهای مالیاتی دولت آمریکا) خواهد بود. اما به نظر می‌رسد دلیل اصلی

¹ eml.berkeley.edu/~saez/saez-zucmanBPEAsept19.pdf

^۲ نامزد انتخابات ریاست جمهوری آمریکا

اندیشکده اقتصاد مقاومتی - گزارش پروژه: مروری بر مسئله عدالت مالیاتی در نظام اقتصادی

سائز و زوکمن در حمایت از این سیاست، تاثیر آن بر کاهش نابرابری در جامعه (و نه صرف درآمدزایی این مالیات) است.

اما مالیات بر ثروت در ایران به شکل ناقصی اجرا می شود. به همین دلیل میزان درآمد حاصل از این پایه مالیاتی در ایران خیلی کم است و این نشان از بی توجهی سیاستگذاران به ثروت افراد برای کاهش نابرابری در جامعه دارد. طبق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، این مالیات در لایحه بودجه سال ۱۳۹۹ تنها سهم چهار درصدی از کل مالیات‌ها که شامل مالیات بر کالا و خدمات، مالیات بر شرکت‌ها، مالیات بر واردات و مالیات بر درآمد است را دارد. البته این عدد با احتساب رشد بالای مالیات بر ثروت در لایحه جدید به دست آمده است. در این لایحه میزان مالیات بر ثروت به میزان ۶۸ درصد و مالیات بر واردات منفی ۳۸ درصد تغییر کرده است.

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
زیربخش‌های مالیات بر ثروت	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۹۰	۱۳۹۱	۱۳۹۲	۱۳۹۳	۱۳۹۴
ارث	۷.۷۸	۸.۳	۹.۲	۱۱.۳	۱۳.۰۷	۱۱.۳	۱۲.۴۵	۱۴.۵۸	۱۲.۷۷	۱۳.۱۲	۱۵.۷۵
بر درآمد اتفاقی	۰.۲۷	۰.۱۸	۰.۹۵	۰.۳۲	۰.۳۲	۰.۳۸	۰.۳	۰.۱۸	۰.۲	۲.۲۱	۰.۱۳
بر نقل و انتقال سرقتی	۱۸.۱	۱۵.۸	۱۶.۰۷	۱۸.۰۹	۱۶.۲۲	۱۵.۷۹	۱۸.۴۱	۲۲.۷۶	۱۸.۹	۲۰.۷	۲۴.۵
نقل و انتقال سهام	۱۱	۸.۶	۱۲	۱۱.۴۳	۷.۹	۱۱.۶۹	۱۴.۳۴	۱۳.۲۸	۲۴.۸۸	۱۵.۸۶	۱۷.۵۱
نقل و انتقال املاک	۱۴.۳۱	۲۰.۱	۱۶.۰۶	۱۴.۰۲	۱۵.۵	۱۳.۹۱	۱۴.۳	۱۴.۹	۱۰.۸	۱۲.۶	۱۲.۷
حق تمبر و اوراق بهادار	۴۸.۴	۴۶.۸	۴۵.۶	۴۴.۷	۴۶.۸	۴۶.۸	۴۰.۱	۳۴.۲	۳۲.۳	۳۵.۳	۲۹.۲

ترکیب زیربخش‌های مالیات بر ثروت و سهم هر یک را طی سال‌های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۴ منبع: مقاومتی نیوز

نبود مالیات بر این گونه درآمدها خلاف عدالت و کارایی است چون مشمولیت مالیاتی افراد بهره‌مند از این گونه درآمد کاهش یافته و همچنین نبود این نوع مالیات باعث افزایش فعالیت‌های واسطه‌گری و تقاضای سوداگرانه خواهد شد. یکی از پایه‌های مالیاتی اساسی که علی‌رغم تاکید مکرر کارشناسان هنوز در ایران اجرا نشده، مالیات بر عایدی سرمایه است. اجرای این مالیات اثرات مثبتی در جلوگیری از ایجاد نابرابری در جامعه دارد، زیرا یکی از کارکردهای مالیات بر عایدی سرمایه جلوگیری از فعالیت‌های سفته بازی و سوداگرانه‌ای است که غالباً با سودهای هنگفت و بادآورده همراه هستند. ثروتهایی که از این طریق به دست می‌آید از آنجایی که بدون هیچ فعالیت مولدی، کسب می‌شوند عامل تاثیرگذاری در ایجاد نابرابری و نارضایتی است. افراد ثروتمند در این بازارهای غیر مولد تنها به دلیل ثروت‌هایی که از قبل به دست آورده‌اند و سوء استفاده از شرایط بازار، ثروت‌های بادآورده‌ای به دست می‌آورند. مالیات بر عایدی سرمایه با جلوگیری از چنین فعالیت‌هایی باعث می‌شود که اختلاف طبقاتی در جامعه کاهش یابد.

همچنین لازم به ذکر است قدم‌هایی برای وضع این نوع مالیات‌ها در چارچوب مصوبات بودجه سال ۱۳۹۹ برداشته شده است. طبق گزارش‌ها قرار است که خانه و خودروهای لوکس، مشمول مالیات سالیانه شوند. هرچند هنوز از مالیات بر سود سپرده بانکی و عایدی سرمایه خبری نشده، اما قرار است مالیات بر خانه‌های خالی با همکاری شهرداری‌ها عملیاتی شود.

این امر می‌تواند قدم بسیار مهمی برای ایجاد بسترهای لازم در رسیدن به وضع قوانین جامع‌تر مالیات بر ثروت باشد. بر اساس قانون بودجه سال ۹۹ خودروهای بالای هفتصد میلیون تومان و خانه‌های بالای ۱۰ میلیارد تومان مشمول مالیات می‌شوند. این مالیات که مالیات بر ثروت محسوب می‌شود و کمترین اثرات منفی اقتصادی را دارد، علاوه بر افزایش درآمد دولت، موجب کاهش فاصله طبقاتی و تقویت عدالت در جامعه می‌شود.

بخش پنجم) فرار مالیاتی و عدالت مالیاتی

فرار مالیاتی یکی از واقعیت‌های اقتصادی جهان به شمار می‌رود و حتی در کشورهای توسعه یافته که دارای یک نظام مالیاتی منظم و پیشرفته هستند نیز وجود دارد. با این حال در کشورهای در حال توسعه فرار مالیاتی بیشتر دیده می‌شود و طبق نظر کارشناسان در کشورهایی که از نظام‌های قدیمی جمع‌آوری مالیات استفاده می‌کنند، وضعیت بحرانی‌تر است.

طبق آموزه‌های اسلامی نیز باید بیان داشت که پرداخت مالیات ضروری است و هر گونه عدم پرداخت مالیات برای هیچکس جایز نیست. فرار از پرداخت مالیات باعث تضییع حقوق سایر افراد جامعه می‌شود و در نهایت افزایش نابرابری و ناعدالتی در جامعه خواهد شد. به همین دلیل یکی دیگر از موضوعات اصلی در تحقق عدالت مالیاتی مبارزه با فرار مالیاتی است؛ چه اجتناب و چه فرار از پرداخت مالیات.

طبق گفته مسئولین سازمان امور مالیاتی بر اساس برآوردهای انجام شده میزان فرار مالیاتی در ایران سالانه بین ۴۰ تا ۵۰ هزار میلیارد تومان است. اما شواهد و گفته سایر مسئولین خبر از وجود اختلاف و بیشتر بودن این آمار می‌دهد. برای مثال رئیس قوه قضاییه در دیدار با وزیر اقتصاد و رئیس سازمان امور مالیاتی گفته بود: تصور من این بود که فرار مالیاتی در کشور ما حدود ۱۰۰ هزار میلیارد تومان است؛ اما در جلسه امروز اعلام شد که این میزان ۲۸ هزار میلیارد تومان است. البته از آنجایی که ارقام مختلفی پیرامون فرار مالیاتی در کشور مطرح می‌شود، بنابراین، این نتیجه حاصل می‌شود که رقم قابل توجهی فرار مالیاتی در کشور وجود دارد.

همچنین محمدرضا پورابراهیمی، عضو کمیسیون اقتصادی مجلس میزان فرار مالیاتی را بیش از ۵۰ تا ۶۰ هزار میلیارد تومان بیان کرده است.

¹ farsi.khamenei.ir/treatise-content?id=175&tid=-1

به باور کارشناسان فرار مالیاتی می تواند از طریق کاهش درآمدهای مالیاتی، توزیع بار مالیاتی را تحت تأثیر قرار داده و در نتیجه سیاست مالی کشور را با مشکل مواجه نماید.

همچنین فرار مالیاتی می تواند تصمیم‌گیری‌های اقتصادی را به شدت تحت تأثیر قرار دهد و دست دولت‌ها را در اجرای برنامه‌های اقتصادی ببندد. توزیع ناعادلانه ثروت و تأثیر منفی بر پس‌انداز و انباشت سرمایه بخش خصوصی نیز از دیگر پیامدهای فرار مالیاتی است.

فرار مالیاتی، باعث نارسایی در توزیع عادلانه درآمد و انباشت ثروت برای گروه‌های خاص شده و در نتیجه منجر به افزایش تنش‌های سیاسی و اجتماعی می‌شود. فرار مالیاتی رقابت عوامل اقتصادی را به نفع اشخاصی که مالیات نپرداخته‌اند تغییر داده و از این بابت شکاف بین گروه‌های مختلف درآمدی را بیشتر کرده و وضعیت توزیع درآمد را بدتر می‌کند. (صمدی، ۱۳۹۲)

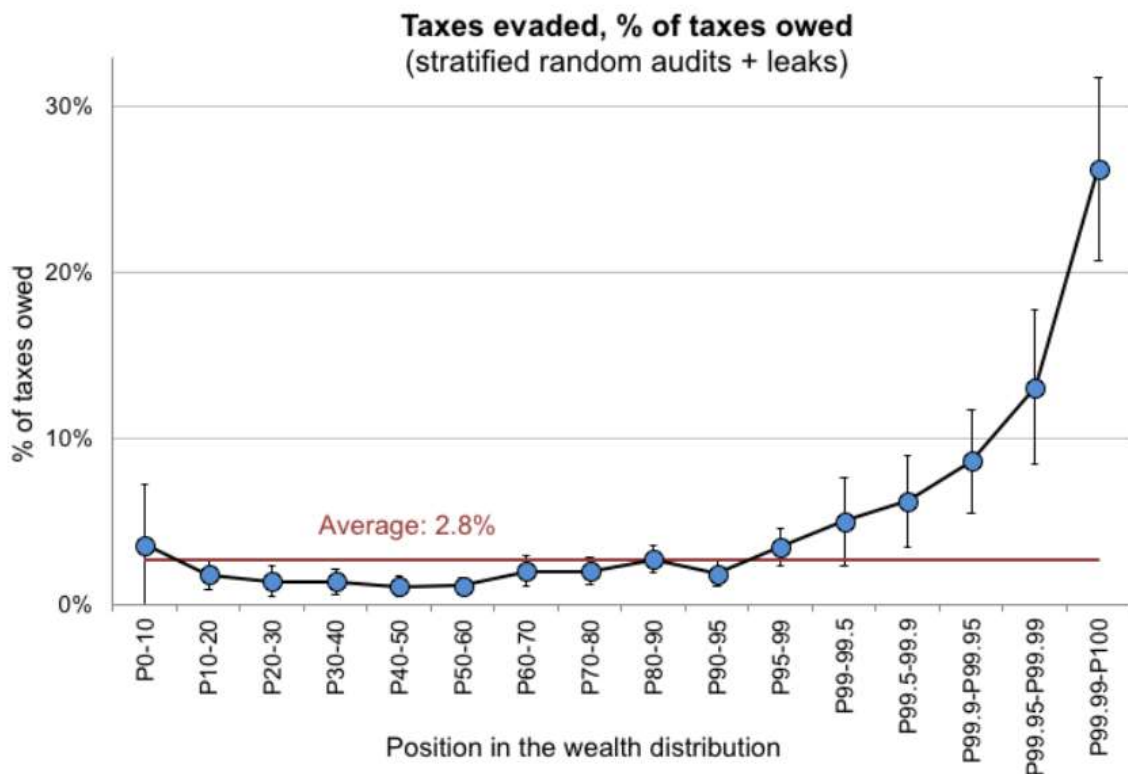
کاهش درآمدهای مالیاتی دولت در شرایط پیش رو که کشور با تحریم‌های خارجی مواجه است، اثرات منفی مضاعفی بر اقتصاد کشور بر جای خواهد گذاشت. به باور کارشناسان ضروری است که دولت با کاهش درآمدهای نفتی، بر مالیات و جلوگیری از فرار مالیاتی تمرکز بیشتری داشته باشد.

به طور خلاصه می‌توان گفت که فرار مالیاتی موجب کاهش درآمدهای مالیاتی دولت، افزایش بار مالیاتی بر دوش سایر مودیان و اخلال در بودجه‌بندی شده است لذا این مقوله مانعی برای دستیابی به اهداف دولت است. این مسئله، مدیریت برنامه‌های اجتماعی، اقتصادی و... کشور را با مشکل تامین مالی مواجه کرده و در نهایت کاهش رفاه عمومی را در پی خواهد داشت.

فرار مالیاتی در ایران، علی حسین صمدی، ۱۳۹۲^۱

۵-۱- ثروتمندان فراریان بزرگ مالیاتی

برخی از پژوهش‌ها بیانگر وجود فرار مالیاتی بیشتر در افراد ثروتمند نسبت به سایر افراد جامعه است. این موضوع اهمیت عدالت مالیاتی را دو چندان می‌کند. برای مثال در تحقیقاتی که در اسکاندیناوی انجام شده است ۰,۰۱ درصد دهک ثروتمند جامعه ۱/۴ مالیات خود را از طریق پنهان کردن ثروت خود پرداخت نکرده‌اند. این در حالی است که این کشور جزو کشورهای با جایگاه بالا در احترام به قانون و گسترش بالای فرهنگ مالیاتی است، بنابراین وضعیت مالیات پرداختی توسط ثروتمندان به مراتب بدتر است.^۱

نمودار بالا نشان دهنده میزان فرار مالیاتی با توجه به میزان ثروت گروه‌های مختلف در اسکاندیناوی است.

منبع: وب سایت: voxeu.org

در همین راستا امیدعلی پارسا رئیس سازمان امور مالیاتی گفته است که لیست بانکی تراکنش‌های مالی حدود ۳۰۰ هزار نفر که درآمدهای بالای یک میلیارد تومان داشتند در اختیار این سازمان قرار گرفته که بر اساس بررسی

¹ microeconomicinsights.org/tax-evasion-and-inequality-evidence-from-scandinavia/

انجام گرفته نیمی از آنان مودی مالیاتی نبودند و نیمی دیگر از آنان که مودی مالیاتی بودند کمتر از آنچه لازم است مالیات می‌پرداختند.

فرار مالیاتی افراد خصوصا ثروتمندان باعث می‌شود افرادی که مالیات پرداخت می‌کنند احساس تبعیض و ظلم کنند و آن‌ها هم از پرداخت مالیات خودداری کنند.

اگرچه تعداد این مالیات‌دهندگان کم است اما از آن جا که ثروت زیادی در اختیار این افراد است سهم مالیاتی زیادی دارند. در یک نظام مالیاتی عادلانه باید راه‌های فرار مالیاتی را تا جایی که امکان دارد از بین برد، زیرا قشر متوسط و حقوق‌بگیر جامعه امکان کمتری در فرار مالیاتی دارند و میزان فرار مالیاتی آن‌ها نیز در مقابل ثروتمندان ناچیز است.

طبق مطالعات قبل با توجه به وجود فرار مالیاتی بالا در افراد ثروتمند و نبود اطلاعات دقیق از درآمد این افراد، سازمان مالیاتی باید با شفاف‌سازی درآمدها و استفاده بیشتر از رصد حساب‌های بانکی افراد دهک‌های ثروتمند جامعه تلاش بیشتری برای اخذ مالیات عادلانه که در بخش‌های قبل به آن اشاره شد، انجام دهد.

بخش ششم) پیشنهادهای سیاستی برای تحقق عدالت مالیاتی

ناعدالتی در جامعه باعث ایجاد نارضایتی بین مردم و در نتیجه ایجاد تنش‌های سیاسی و اجتماعی در جامعه خواهد شد. تنش‌هایی مانند اتفاقات و اعتراضات سال‌های اخیر که به گفته برخی از کارشناسان دلیل اصلی آن‌ها نارضایتی‌های اقتصادی و افزایش فاصله طبقاتی در جامعه بوده است. به همین دلیل سیاستگذاران باید به صورت ویژه‌ای به این موضوع بپردازند.

وجود تحریم‌ها در سال‌های اخیر باعث شده است که دولت برای جبران کسری بودجه به دنبال افزایش درآمدهای مالیاتی باشد اما باید مد نظر داشت که این اقدامات باید در راستای عدالت مالیاتی باشد و گرنه افزایش درآمدهای مالیاتی با اعمال فشار بر بخش‌های تولیدی و قشرهای ضعیف جامعه تنها باعث افزایش ضریب جینی، نارضایتی و تنش‌های بیشتر در جامعه خواهد شد؛ به همین دلیل در ادامه با توجه به مطالب بیان شده، پیشنهادهایی در جهت بهبود نظام مالیاتی به منظور تحقق عدالت مالیاتی ارائه خواهد شد:

(نکته جالب توجه این است که نتایج حاصل از این تحقیق عموماً با پیشنهادهایی که شبکه غیردولتی توسعه عرب (ANND) در گزارشی با عنوان بررسی سیاست‌های مالیاتی کشورهای عربی^۱ جهت بهبود عدالت مالیاتی ارائه کرده است مشابهت معنا داری دارد.)

- افزایش نرخ نهایی مالیات (افزایش مالیات ثروتمندان) و تعداد براکت‌های مالیات بر درآمد با توجه به تجربه سایر کشورها و شرایط خاص جنگ اقتصادی کشور
- کاهش نرخ مالیات بر درآمد دهک‌های کم‌درآمد
- حرکت به سوی اجرای کامل مالیات بر مجموع درآمد

¹ Repercussions of Tax Policies in the Arab Region, July 2017

اندیشکده اقتصاد مقاومتی - گزارش پروژه: مروری بر مسئله عدالت مالیاتی در نظام اقتصادی

- هدفمندی و چند نرخ شدن نظام مالیات بر ارزش افزوده: افزایش نرخ مالیات عمومی، وضع مالیات ارزش افزوده با نرخ بیشتر بر کالاهای لوکس، کاهش نرخ برای کالاهای هدفگذاری شده (همراه با جزئیات کامل)
- بازنگری به سیاست‌های مالیاتی با تمرکز بیشتر بر مالیات‌های مستقیم (درآمد و ثروت) به جای مالیات‌های غیرمستقیم (مصرف)
- اصلاح قانون مالیات بر ثروت اعم از نرخ و تعریف قانون: اخذ مالیات از ثروت‌های هنگفت جدای از درآمد حاصل از آن
- اخذ مالیات بر عایدی سرمایه در بازارهای غیر مولد و زودبازده که همراه با سودهای بادآورده است: اعم از مسکن، زمین، خودرو، سکه و طلا، سهام و دلار
- شفاف سازی درآمدهای افراد از طریق رصد تراکنش‌های بانکی جهت جلوگیری از فرار مالیاتی افراد ثروتمند
- شفاف سازی مصارف مالیاتی برای عموم مردم جهت ترویج بیشتر فرهنگ مالیاتی